

Ö. Kovács József

Dokumentumok a kollektivizálás idejéből (1958–1961)

A kollektivizálás megrázó, kollektív és struktúraváltoztató társadalomtörténeti eseménnyé vált. Az itt bemutatott történeti források ennek a konfliktussorozatnak a kortársi rövid és hosszú távú hatásait, többek között a traumákat, a tabusításokat, a viselkedést szabályozó alkalmazkodási formákat illusztrálják. Állításaim igazolására egykor titkosnak minősített párt-, tanácsi és rendőrségi történeti forrásokat vagy éppen a döntéshozókhoz írt magánjellegű leveleket, kérelmeket hívom segítségül. Azért is van jelentősége az ilyen típusú, minden levéltárban szinte tömegesen fellelhető, ám rendszerint mellőzött forrásszövegeknek, mert jellegükben, nyelvükben megtalálhatjuk a társadalmi viselkedésformák szabályszerűségeit és a változások irányát. Ilyen módon a kollektivizálási kampány irányítóinak gondolkodási horizontjai, módszerei, a különböző helyzetű résztvevők reakciói is életszerű közelségbe hozhatók.

A politikai diktatúrák világából származó történeti források feltárása, elemzése és hatékonyabb felhasználása általában akkor igazán jó egy tudományos elemzés számára, ha alapvetően két dologra figyelünk olvasás közben. Először is arra, hogy mi hiányzik ezekből a hivatalos szövegekből, másodsorban pedig az állandó „fordítási”, tömörítési, dekódolási műveletet kell elvégeznünk. Úgy látom, hogy ennek egyik egyszerűbb módja, kulcsa az, ha az írott és hallott hivatalos megnyilatkozásokban a mondanivalót elsősorban a megfogalmazó gondolkodásmódjára és nem a megcélzott tárgyra, embercsoportra vonatkoztatjuk.¹ Ezek a szövegek rendszerint az illetők pozicionális helyzetéről, például funkcionárius mivoltáról, szocializációjáról, iskolázottságáról, illetve inkább annak hiányáról szólnak. Ennek legnyilvánvalóbb történelmi példái a rezsim „ellenségeire” vonatkozó minősítések és leírások. A „varázsszavak” mágikus használata tehát ezekben a szövegekben szinte mindig megelőzi a szemantikai funkciót.² Természetesen másként kell kérdéseket feltennünk az alattvalói létben konstruált megfogalmazásokat illetően, amelyek olykor az alkalmazkodó ellenállás példáit is nyújtják.

A forrásközlés során a 15. számú dokumentum kivételével az eredeti formai és nyelvhűséget általában nem követtem. A nagybetűvel kezdődő fogalmakon nem változtattam, viszont a rövidítéseket feloldottam. A „közhatalmi” pozícióban lévők nevén túl másoknál csak a monogram szerepel.

¹ Szabó Márton: Előszó. In: Szabó Márton (szerk.): *Az ellenség neve*. Budapest, 1998. 10.

² Ernst Cassirer: A modern politikai mítoszok technikája. In: Zentai Violetta (szerk.): *Politikai antropológia*. Budapest, 1997. 41.

1. Kormos Jenő Rábapatona Községi Tanácsai VB-elnök jelentése az MSZMP Járási Bizottságának a kampány „röpcéduláiról”. Rábapatona, 1958. augusztus 7.

Csatoltan, beterjesztem a szakcsoport alakulásában készült „röpcédulákat” felülvizsgálás és 50 példányban való sokszorosítás végett. A röpcédulákkal kapcsolatban megjegyezni kívánjuk a következőket: A röpcédulák megírása kormányunknak azon határozata alapján született, hogy mezőgazdaságunkat a legrövidebb időn belül szocializálni kell. Továbbá megalkotásába figyelembe vettük a mezőgazdaság átszervezésénél szükséges alapelveket, ezek a következők: Önkéntesség; Fokozatosság; Állami támogatás. Mezőgazdaságban a kettős feladat megoldását, Rábapatona község szervezési munkáit és szervezési hiányosságait. Célunk az, hogy a röplap módszere és tartalma alapján a gazdák érezzék megrögzött maradiságukat és belássák azt az utat, amely a boldogulásukhoz vezet. Mi nem a növénytermesztés egyes ágait (például burgonya, eper, málna stb.), hanem az egész termelést kívánjuk az univerzális géppel (zetorral) szocializálni. Mi ezen módon először a termelési eszközöket akarjuk közös tulajdonba venni, hogy a termelők érdekelve legyenek, egymásra legyenek utalva, megszokják a közös munka alapját, hogy idővel a termelési eszközt közösen történő fejlődése elősegítené azt, hogy a dolgozó parasztok maguk kérjék a termelés teljes szocializálódását (tagosítást). Így maguk a dolgozó parasztok saját erejükben valószínűsítik meg a jövő tsz gépparkját, majd később az istállók, silőgödörök építését már hosszú lejáratú hitellel.

(Győr-Sopron Megyei Levéltár, MSZMP, 5. f. 9. f. cs. 4. ö. e. Győri Járási Biz. Mezőgazdasági Osztály, I/7.)

2. Az Élelmezésügyi Minisztérium Állatforgalmi Igazgatóságának az MSZMP KB Mezőgazdasági Osztályához írt beszámolója a Győr-Sopron megyei „új szocialista községek átszervezéséről”. Győr, 1959. január 31.

A megye területén az utolsó jelentések szerint, mint az már ismeretes, rövid egy hónap leforgása alatt 29 község alakult át termelősövetkezeti községgé. Ennek előzménye az volt, hogy a megyei párt végrehajtó bizottság az év első napjaiban célul tűzte ki, hogy járasonként melyek lesznek azok a községek, amelyekre agitációs erőket kell a cél elérése érdekében összpontosítani. Ezekben a községekben úgyszólván a megye valamennyi állami vállalata, üzeme, egyéb intézménye adott segítséget. Az eredmény ott, ahol volt már előzőleg is termelősövetkezet, lényegesen gyorsabban alakult, mint ahol még ez ideig nem volt. Voltak azonban nehéz községek is, ahol igen szívos agitációs munkát kellett kifejtetni az eredmények elérése céljából. A szívos agitációs munkát a következőkkel lehet jellemezni. A kijelölt súlyponti községekben az agitációs munka beindulástól

kezdve a befejezésig tartott, voltak olyan termelők, akiknél a népnevelők tízszer is megjelentek, és sok termelőt ezen kívül a tanácsházára is behívtak, ahol ismételten elmagyarázták a nagyüzemi gazdálkodás előnyét, a pártnak a mezőgazdaság átszervezésével kapcsolatos téziseit. A tanácsházára általában csak a hangoskodókat hívták, akiket figyelmeztettek, hogy a hangoskodások milyen károsan befolyásolják a termelősövetkezeti szervezést. Ilyen szervezésben vett részt vállalatunk is, aki a soproni járásban lévő Magyarfalvát kapta szervezésre. A fentiekben túlmenően január 30-án személyesen négy új szocialista községben végeztem gazdasági munkám (fedezetellenőrzést) mellett közvélemény-kutatást, a csornai járásban. Farád, Rábatamási, Bogyoszló és Magyarakeresztúr községekben. A négy községben 11 termelővel beszélgettem el, ezek közül mintegy 50%-a úgy nyilatkozott, jóformán kérdezés nélkül, hogy beléptek, mert addig agitáltak bennünket, míg alá nem írtuk a belépési nyilatkozatot, és hát majd meglátjuk, hogy tényleg jobb lesz-e ezután. Volt Magyarakeresztúron egy termelő, név szerint E. J., Vöröshadsereg út 32. sz. alatti lakos, aki úgy jellemezte a termelősövetkezeti szervezést, mint hideg- és idegháborút. Azonban egyetlen termelő sem nyilatkozott úgy, hogy az erős, szívós agitációs munkán túlmenően egyéb eszközt alkalmaztak volna velük szemben. Ellenben, amikor feltettem a kérdést, hogy az utóbbi napokban, hogy ténylegesen egy-két nap alatt, különösen agitáció nélkül új szocialista községek alakulnak, erre a válasz az volt, hogy igen sokan járnak át a súlyponti – szervezés alatt lévő községekbe – a szomszédos községekből és várják, hogyan alakult a helyzet, és amikor látják, hogy a községben vége felé jár a szervezés, és viszik a hírt haza, ezekben a községekben természetesen ezután a nagy többség minden különösebb agitáció nélkül átáll. Általában, ez a szervezés jellemző a csornai és soproni járásban. A győri járásban azonban már a kapott tájékoztatás nem minden esetben ad ilyen sima lefolyásról képet. Például folyó hó 27-én a szocialista községgé nyilvánított Töltéstava községben, ahol az agitációs munka 3 hétig tartott, az utolsó napokban a termelők „nehéz” részét, hét-nyolc termelőt átküldötték a győrszentmártoni rendőrsre, ahol tovább agitálták őket. Ezen kívül a győri rendőrsre is elküldtek egynéhányat hasonló céllal. Az utolsó napon kedden a kora hajnali órákban a rendőrség razziát tartott a község azon dolgozó parasztjainál, ahol még nem írták alá a belépési nyilatkozatot. És ezt kihasználva, ismételten belépési nyilatkozatra próbálták rábírní a termelőket. Razzia volt Á. M. dolgozó parasztnál is, aki egyébként betegágyban feküdt, ugyanakkor írták alá a belépési nyilatkozatot is vele. A kiszivárgott hírek szerint, mintegy 7–8 termelőt emlegetnek a községben, hogy idegösszeroppanásban fekszik részben a lakáson, részben a kórházban. Konkréten D. Á. termelőről tudunk. Bővebb tájékoztatást ebből a községből kapni nem tudtam, mivel az emberek idegennek nem hajlandók nyilatkozni. Ezen az egy kirívó hasonló jelenségen kívül hasonlót a megye területén nem tapasztaltam.

(Magyar Országos Levéltár (MOL), M-KS MSZMP Mezőgazdasági Osztály, 288. f. 28. cs. 1959. 3. ő. e. sz. n.)

3. A Csepel Vas- és Fémművek fizikusának (Sz. S.) levele a pártvezetéshez tartozó főmérnöknek a szülőföldjén tapasztaltakról.
Budapest, 1959. február 21.

II. 16–19-ig Veszprém megyében Pápán tartózkodtam Szüleimnél. Az otthon tartózkodásom alatt a termelészövetkezetbe való belépésre több olyan módszerrel találkoztam illetve hallottam, amely a termelészövetkezetbe való belépés Lenini elvével nem egyezik.

1. A szüleim házatól nem messze egy ismerős bácsi megállított és kérdezte tőle, mi az Sanyi, téged is hazaküldtek – meglepődtem és mondtam, hogy Én magamtól jöttem egy-két nap szabadságra, engemet senki sem küldött. Ekkor elmesélte az ismerős bácsi, hogy édesapámat 14-én azzal fenyegették meg a Pápai Tanácsban, ha nem lép be a termelészövetkezetbe, engem elbocsájtanak az állásomból, ugyanakkor úgy megemelik az adóját, hogy belefeketedik, jövőre kabátja sem marad. 2. A Pápai Tanácsnak az elhatározása az, hogy az egész alsóváros egy szövetkezetbe lépjen be, ami több ezer főt számlál. Édesapámnak és még többeknek az a véleménye, hogy Ők hajlandók belépni a termelészövetkezetbe, de nem olyan nagyba, mint amilyenbe a Tanács akarja. Ők azt mondják, akárkikkel nem szövetkeznek, és aktatáskásoknak sem dolgoznak, mert ilyen nagy szövetkezet sok adminisztrátort elnyel. De a Tanács erről hallani sem akar. Nem tudom mi az akadálya annak, hogy ne egy nagy, hanem több termelészövetkezet jöjjön létre. 3. Tudomásom szerint az ellenforradalom után a parasztságnak a beszolgáltatást, kötelező tűz- és jégkárellelő biztosítást eltörölték, akiknek addig adósága volt ezzel kapcsolatban, azt is. Ugyanakkor édesapám kapott egy felszólítást, hogy 950 forintot fizessen ki az 1952-ről elmaradt tűz- és jégkárellelő biztosítást.

Az alábbiak igazságáról meggyőződni nem tudtam, de többen állították, hogy megtörtént.

1. Egyik falu nem akart belépni a szövetkezetbe. Erre pár embert gépkocsiba ültettek és elvitték őket egy másik faluba, ahol egy kicsit iszogattak. A többiek megijedtek, hogy ezeket azért vitték el, mert nem léptek be, így erre fel a többiek aláírták a belépési nyilatkozatot. Utána meghozták, akiket elvittek, azok látták, hogy rajtuk kívül mindenki belépett, így ők is. Ügyes fogás, de azt hiszem van utóhatása is. 2. Akiknek szüleik nem léptek be a termelészövetkezetbe, azokat az üzemekből, iskolákból, kórházakból stb. hazaküldték, addig nem dolgozhattak, míg a szüleik be nem léptek, az addig szünetelt, amíg a tanító odahaza volt. 3. Egyik gazda marhája szeget evett és kényszerlevágásra vitte el. Visszautasították azzal, ha belép a termelészövetkezetbe, átveszik a marháját, különben nem.

Kérem Sági főmérnök elvtársat, hogy leveletem juttassa el a Központi Vezetőséghez [sic!] és hassanak oda, hogy ilyen dolgok ne történjenek meg a jövőben. Higgyék el, nem a helyi tanácsokat szidják, hanem a Kormányt, Kádár elvtársat stb., mert azt állítják, hogy Ők adják az utasításokat a Tanácsoknak, különben nem mernék csinálni. Vannak, akik messzebb mennek, azt állítják, hogy

az utasítások Moszkvából jönnek. Ezeket a helyi reakció nagyon jól felhasználja a maga agitációjára, ami természetesen a szövetkezés ellen szól.

(MOL, M-KS MSZMP Mezőgazdasági Osztály, 288. f. 28. cs. 14. ő. e. 1959. Fa/10/327.)

4. Az Épületkarbantartó Vállalat párttitkárának levele az V. Kerületi Pártbizottsághoz a Veszprém megyei Gyarmat községben tapasztaltakról. Budapest, 1959. február 11.

Jelentem, hogy Gönye Lajos üzemi bizottsági elnök elvtárs 1959. febr. 7-től 10-ig Gyarmat községben (Veszprém m.) tartózkodott az anyósánál és a következőkről győződött meg, ami az agrárpolitikánkkal szorosan összefügg a község szocialista átalakítása terén. A termelőszövetkezetek kialakítása Pártunktól idegen módszerrel történik, terrorisztikus eszközökkel: A házasságkötéseket a Tanácsházán csak akkor eszközölik az illetékesek, ha a belépési nyilatkozatot aláírták a házasságot kötők. Elrettentő példaként közölte a belépést, melyet a következőképpen hajtanak végre az illetékesek: A beszerzendő személyeket behívják a Tanácsházára, vagy gépjárművel értük mennek a délelőtti órákban, ezután kezdődik a felvilágosító munka, amely elbeszélgetés után, midőn a beszerzendő személyek még nem írják alá a belépési nyilatkozatot, úgy kiküldik a pihenő, illetve várakozós szobába, majd fél ill. 1 óra múlva újra behívják, ekkor ismételten elbeszélgetnek, ha eredménytelen az elbeszélgetés, újra kiküldik a várakozó ill. pihenő szobába, ez így folyik egész nap este 6–7 óráig. Előfordul olyan eset is, hogy a beszerzendő személy a többszöri elbeszélgetés ellenére sem akar belépni a szövetkezetbe, úgy gumibottal összeverik az illetőt. Így fordult elő például R. J-el is többek között (lakása a paplakkal szemben van).

Gyarmat községben igen nyomott és elkeseredett hangulat uralkodik az emberekben, mivel a falu többsége azzal a kéréssel fordult a Megyei Tanács illetékeseihez, hogy a kollektív szocialista községgé való átalakítást öszre hajtsák végre, mivel a falu dolgozóinak, kik a földből élnek, nagy százaléka az őszi vetési kötelezettségének eleget tett, így a bevetett vetésterületeket még ez évben ők takarítják be. Ezt annál is inkább kérték, mivel a tagosítások mostani eredménye, az elkeseredettség mellett gazdasági szempontból sem előnyös, sőt hátrányos volna, mivel a vetésterületek gabonaféleségekben egymástól különböznek (fél hold rozs, egy hold üres kapás növénynek, fél hold árpa, fél hold üres, egy hold búza, majd ismét üres telek). Az elkeseredés mutatkozik meg azokban a jelenségekben is, amit Gönye elvtárs tapasztalt, hogy például van, aki hetek óta nem gondozza a szarvasmarháját, vagy a téli időszakban a földekre történő trágyakihordásokat teljesen egészében mellőzik, korábbi évek hasonló időszakában ez a fő munka volt. Több egyéntől tudomást szerzett arról is, hogy a Tanács vezetősége részére oly értelmű célprémium van kitűzve, ha a község szövetkezeti községgé lesz szervezve, úgy 20–25000 forintot fognak kapni. Igen fájó és elkeseredett jelenséget terem-

tett a földméréssel kapcsolatban kiadott 200–800 forintig megállapított összegek befizetése. A földeket fel sem mérték, az összeget befizették, most pedig a földeket a fentiekben elmondottak szerint erőszakosan, diktatórikusan kollektivizálják. Kérem az Elvtársakat, hogy a megfelelő intézkedéseket tegyék meg. (MOL, M-KS MSZMP Mezőgazdasági Osztály 288. f. 28. cs. 14. ő. e. 1959. Fa/10/244.)

5. A Debreceni Járási Rendőrkapitányság „szigorúan titkos” jelentése az MSZMP Debreceni Járási Pártbizottságának az ebesi botrányokról. Debrecen, 1959. március 14.

Tájékoztatásul közlöm, hogy hatósági közegeim megállapították, hogy több tsz vezetője Ebes községben sorozatosan berúgnak s ott botrányt okoznak. B. A. a Köztársaság tsz elnöke munkaidő alatt több esetben társaival együtt a községben a szövetkezeti italboltban leittasodik, ahelyett, hogy a munkát szervezné és irányítaná a tsz-ben. A tsz az 1958-as gazdasági évben 57 kat. hold kukoricát töretett le idegen munkaerővel és a csutkát nem vágják le s most nincs takarmányok, illetve vásárolják. Hunyadi tsz elnöke a tsz fejlesztés első napján több tsz taggal berúgott és Ebes községben a cukrászda előtt összeverekedett, ezzel kezdtek az agitációt. Szikra tsz elnöke, T. K. I. több esetben részeg a brigádvezetőjével együtt. Hiányos vezetésnél a munka nem halad illetve gyengén megy. Tsz-nek 5 kat. hold cirokja még a mai nap is kint van, nem szedték le. (Hajdú-Bihar Megyei Levéltár, MSZMP, Központi járás, 2. f. 2. f.cs. 34. ő. e. Rendőrségi jelentések 9. 10.001/100–1959.)

6. „Egy abai lány” aláírással ellátott levél a Magyar Rádió és Televízióhoz a környezetében tapasztalt kínzásokról. 1960. jan. 16.

Bocsánatot kérek, ha netalán zavarnám Önöket, de most már nincs szívem elviselni az itteni helyzetet. Tudniillik ide Abára mindennap egy embert hoztak, mert nem akart aláírni a tsz-be a belépesi nyilatkozatnak. Úrhidáról hozták ide és most már nem is engedik haza, mert tartanak tőle, hogy elmegy orvoshoz. Idáig túrtük, de a mai nap folyamán annyira agyonverték, öten ütötték lapáttal és tüvel szúrkálták össze. Úrhidán sokat megvertek és ugyanilyen barbárságokat követtek el. Ha egyszer kötelező a tsz, akkor általánosan kiáltás ki, hogy mindenki álljon be, de ne csak azt az egyet üssék. Az a szegény ember teljesen idegen számomra, csak hírből ismerem. Az ember rokkant és mégis ütik. Nagyon kérem Önöket, legyenek szívesek az ügyet kivizsgálni, mind a két községben tessék kivizsgálni.

(Fejér Megyei Levéltár, MSZMP, 19. f. 1960. 35. ő. e. 10/A. Levelezés, 3441/Jné.)

7. „Jászárokszállás dolgozó népe nevében egyik valódi kommunista” aláírással ellátott levél a Népszabadsághoz a terrorról. 1959. d. n.

Kedves Népszabadság! Folyó hó 22-én vasárnap a hírek rovatába szúrjatok be egy néhány sort az önkéntes tsz-alakításról. Igen szeretném, ha kijönnének Jászárokszállás községbe, ahol a parasztokat félholtra verik, addig míg alá nem írja a belépesi nyilatkozatot: erről meggyőződtem sajnós, bár ez inkább anarchia, mint kommunizmus. Ezt kérem és kérjük, orvosoljátok, mert ez és ehhez hasonló esetek előbb-utóbb bosszút fognak kinevelni, amit senki nem óhajt. Mégis csak tarthatatlan állapot a huszadik században, hogy nem egy, de több ember a művelés után nem bírt saját erejéből hazamenni.

(Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Levéltár, MSZMP, 1. f. 2. f. cs. 1959. 41. ő. e. Dolgozók bejelentései, panaszos levelei. 120.)

8. Ignáth Imre megyei pártbizottsági munkatárs feljegyzése a Cegléd környékén tapasztalt terrorról.
Budapest, 1959. október 30.

Folyó hó 23-án Cegléden – többek között a járási tanácsnál is – jártam. Bencsik elvtárral beszélgetve felmerültek a tsz-szervezés során Jászkarajenőn előfordult túlkapások. E közben Bencsik elvtárs elmondotta, hogy Cegléd városában is majd még ezután derülnek ki a túlkapások. Mint tényről beszélt arról, hogy Cegléd város tanyavilágában Hajdú nevezetű munkásőr a tsz-be belépni nem akaró parasztokat a dűlőn sorba állította és rájuk pisztolyt fogva követelte, hogy lépjenek be a tsz-be. Elmondása szerint ezzel az üggyel belügyminisztériumi vonalon foglalkoznak, sőt minden valószínűség szerint Biszku elvtárs is tud az ügyről. Ekkor a helyszínen bővebben én nem foglalkoztam az üggyel. Jámbor elvtárstól másnap érdeklődtem, hogy tud-e erről az esetről? Nemleges válaszára elmondtam, amit Bencsik elvtárstól hallottam. Majd Jámbor elvtárs közlése alapján e héten próbáltam felderíteni, hogy mi igaz a Bencsik elvtárs által elmondottakból. Bencsik elvtársat újra felkerestem, ekkor már azt közölte, hogy ezt az esetet ő Kóczián elvtárstól hallotta, és úgy tudja, hogy a sértett parasztok valamelyike mondta el az esetet Kóczián elvtársnak. Kóczián elvtárs azt közölte velem, hogy ő ezt valamelyik munkatársától hallotta és türelmet kért, hogy megállapíthassa, hogy kitől hallotta. A mai nap folyamán a ceglédi pártbizottságon dolgozó Bencsik elvtársnő hívott fel és közölte velem, hogy a fenti esetet Kóczián elvtársnak ő mondta el. Tudomására úgy jutott, hogy mintegy 4 héttel ezelőtt a járási bizottságon a Belügyminisztériumból egy rendőr százados kereste a Kóczián elvtársat, de miután nem tudott vele beszélni, tőle érdeklődte meg, hogy tudnak-e arról, hogy a népnevelők micsoda túlkapásokat csináltak a tsz-szervezés során? Majd az elvtársnő érdeklődésére elmondta, hogy az újszilvási határrezszen – ahol az ő szülei is élnek – egy Hajdú nevű munkásőr

a parasztokat sorba állította és pisztollyal fenyegetve őket, követelte, hogy tsz-be lépjenek. Mikor a parasztok megjegyezték, hogy ez nem a Kádár politikája, akkor Hajdú kijelentette, hogy Kádárnak a politikája sem érdeklí. Bencsik elvtársnő elmondta, hogy ő a rendőr századossal közölte, hogy mivel az eset Cegléd város határában történt, a járási bizottság ez ügyben nem illetékes, hanem menjen a Babinszki elvtárhoz és neki mondja el ezeket a dolgokat. Bencsik elvtársnő a rendőr százados nevére nem emlékszik. Ez ügyben semmi konkrét dolgot nem sikerült megállapítani. Kóczián elvtárs a beszélgetés során elmondta, hogy ő még egy másik esetről is hallott. Felkereste őt Tóth rendőrhadnagy elvtárs, a ceglédi járási kapitányság párttitkára, aki elmondta, hogy az ő apósát Nagy Lajos a városi tanács egészségügyi dolgozója megütötte. Azt tanácsolta neki Kóczián elvtárs, hogy forduljon Babinszki elvtárhoz. Kóczián elvtárs érdeklődésemre közölte, hogy Babinszki elvtársnak egyik ügyet sem jelezte. A ceglédi városi pártbizottságon Babinszki és Mészáros elvtársaktól érdeklődtem, hogy tudnak-e túlkapasokról. Szerintük ilyenről nem hallottak. Mikor a Tóth elvtárs apósának az ügyét említettem, akkor Babinszki elvtárs megjegyezte, hogy erről hallottak. Érdeklődésemre azt közölte, hogy ez ügyben nem folytattak vizsgálatot. Mikor felvettem neki, hogy vizsgáljuk meg ezt az ügyet, Babinszki elvtárs úgy reagált, „ha minden áron ügyet akarnak belőle csinálni, ám akkor vizsgáljuk, de akkor a megszilárdítást visszavetjük.” Végül mégis Mészáros elvtárrsal kimentünk Tóth elvtárs apósáékhoz, L. J-hez. Az anyósát találtuk otthon, aki elmondta, hogy a tanyával együtt 8 kat. holdat használtak felében és szeptember 30-ig ők nem léptek a tsz-be (a tulajdonos lépett be). Ekkor esti 8 óra tájban Nagy Lajos a városi tanács egészségügyi osztályának a dolgozója harmad, vagy negyedmagával megjelent a tanyán és egyenesen az istállóba mentek és a lovakat kezdték eloldozni, hogy viszik a közösbe. A férje ez ellen tiltakozott és hivatkozott rá, hogy ő a tsz-be be sem lépett, tehát milyen jogn viszik el a lovakat. Nagy Lajos erre hangoskodva kijelentette, hogy a tsz területén idegennek lova nem maradhat. L-né elmondta, hogy a férje megfogta a ló kantárszárát, hogy megakadályozza a ló elvitelét, mire Nagy háromszor mellbe vágta. Majd a lovakat elvitték. Másnap a férje belépett a „Május 1” tsz-be. Később az egyik lovat visszaadták. Az eset náluk nagy felháborodást keltett, és az egyik pesti rokonuknál is, aki akkor náluk tartózkodott és azok is szemtanúi voltak az esetnek. A városban a két tett elkövetőivel nem sikerült beszélnem (Nagy Lajos és Hajdú elvtárs). Az L-nével való beszélgetés után Babinszki elvtárrsal sem tudtam találkozni. Mészáros elvtárrsal – akivel együtt voltunk L-éknél – megállapodtunk, hogy Nagy Lajos elvtárs és társai ellen megindítják a fegyelmi eljárást.

Tollal ráírva: Rendeződött: Babinszki elvtársék megvizsgálták – mivel verés nem történt, jegyzőkönyvileg figyelmeztették az illető elvtársat. *Olvashatatlan aláírás.*

(Pest Megyei Levéltár, MSZMP 1. f. 73. ö. e. Részjelentések a tsz-mozgalomról. 38–40.)

9. „Szigorúan titkos” belügyminisztériumi jelentés Dögei Imre földművelésügyi miniszternek a „tsz-ellenes cselekményekről”. Budapest, 1959. szeptember 26.

K. P. 20 éves, földműves, jászkarajenői (Pest m.) lakos ittas állapotban megfenyegette, majd megtámadta és ütlegette a tsz állatállományát összeíró személyeket, miközben tsz-ellenes kijelentéseket tett. Ny. I. összeíró 8 napon túl gyógyuló sérülést szenvedett. (K-t őrizetbe vették.) Sz. P. 62 éves, 15 holdas földműves, vácbottyáni (Pest m.) lakos a járási pártbizottság, a tanács és a helyi tsz vezetőségéből alakult agitációs bizottságot durván szidalmazta, és csalóknak, gazembereknek nevezte őket. (Sz-t őrizetbe vették.)

Őrizetbe vették G. S. 38 éves tsz-tagot, kunmadarasi lakost, mert megtámadta és tetteleg bántalmazta T. L. kunmadarasi lakost, tsz-párttitkárt, közben az alábbi kijelentést tette: „Te piszkos kommunista, elvettétek a földemet, ha meg nem fogadod, hogy nem leszel kommunista, mindjárt agyonverlek.” (Nevezettet átadták az ügyészségnek.) Eljárás indult őrizetbe vétel mellett B. J. 41 éves, földmunkás, pátrói (Zala m.) lakos ellen, mert a községben a demokratikus meggyőződésű személyek ellen izgatott és akadályozta a tsz munkálatait. Többek között megakadályozta, hogy a tsz-építkezéshez anyagot szállítsanak (a vizsgálat folyik).

(MOL, XIX-K-1-ad. FM Dögei Imre miniszter iratai 1957–1964. 18. d. 8–1687/1959.)

10. T. M-né rábahídvégi tanácshoz írt és ott kivonatolt levele nevelőapja öngyilkosságának körülményeiről. Budapest, 1960. január 15.

Azon kéréssel fordulok Önökhöz, hogy levelem tartalmára, melyet itt közölni fogok, levélben vagy rádión keresztül válaszolni szíveskedjenek. A következő okok indítottak a levél megírására: Szülőfalumban, Rábahídvégen is agitációs csoport végzett eredményes munkát, a nagyüzemi mezőgazdasági agitációval. Most termelészövetkezeti község lett. Az én nevelőapám is, bár nem egy szóra, de aláírta a belépési nyilatkozatot. 1960. I. 5. nap hívták a tanácsházára földbevallás végett. Rá egy negyedórára, mint hazajött a tanácsházáról, öngyilkosságot követett el. Felakasztotta magát. Ez betudható gyenge jellemének és akaraterjének. Egy betű írást nem hagyott hátra, hogy miért tette. Most itt a falumban megkezdődött a találgatás, hogy ezért vagy azért tette. És én erre a sok mendemondára akarok Önöktől választ kapni. Bár nagyon sok ok van erre, mert rendezetlen körülmény terheli nevelőapánk hanyagságát. Első a földadó, mely 16.000 forintra szaporodott, mert sem a tsz-be nem volt hajlandó beállni, munkakönyvet nem kapott, mert 9 kat. hold földje volt. Megművelni a földet nem tudta, mert nem volt mivel megművelje. Második az örökség rendezetlensége. Ugyanis 1959-ben testvérbátyja gyermekei követeléssel léptek fel az örökség

részükért, mely apai örökségünk volt. A következőkben örökségi problémákat vet fel a levélíró, amelyekről levélben tájékoztattuk őt.

(Vas Megyei Levéltár, MSZMP Megyei Biz. 1. f. 2. 1960. 68. ö. e. A tsz-ek szervezésével kapcsolatos levelezés. M/Mg/10–25/1960. 853.)

11. Bíró József Heves megyei párttitkár és Tóth Sándor pártbizottsági osztályvezető jelentése az MSZMP KB Párt- és Tömegszervezetek Osztályának a pétervásárai „erőszakosságok” kivizsgálásáról.
Eger, 1960. január 14.

A Heves Megyei Pártbizottság részéről megvizsgáltuk Pétervására községben a tsz-fejlesztés során a népnevelők által elkövetett K. Á. J-vel szembeni erőszakosságot. Megállapítottuk, hogy 1959. december 21-én a Mátravidéki Féművektől Pétervásáron lévő népnevelők, nevezetesen S. J., V. L., Ó. B., S. J. és F. Gy. elvtársak K. Á. J-t megengedhetetlen módszerekkel próbálták rávenni a tsz-be való belépésre. Az eset megtörténte előtt K. Á. J-t a népnevelők több alkalommal felkeresték, aki nem mutatott hajlandóságot a belépésre. Tudomást szereztek arról is, hogy K. Á. J. házról-házra járkált, ahol a parasztokat próbálta lebeszélni arról, hogy a tsz-be lépjenek. Arról is tudomást szereztek, hogy K. az ellenforradalom idején a munkástanács tagja volt és bizonyos ideig fegyveresen részt vett a nemzetőrségben is. Valamint arról is, hogy ebben az időszakban nevezett éles kommunistaellenes hangokat ütött meg. Mindezek után a népnevelők úgy látták, hogy K. Á. J-t behívják a kultúrházba és ott próbálják rávenni arra, hogy változtasson magatartásán. Ez meg is történt december 21-én délután körülbelül 3–4 körül három emberrel hívták a kultúrházba, ahol a fent nevezett elvtársak kezdtek vele beszélni. Szó szót követett és eközben S. J. és B. P. K. Á. J. dolgozó parasztot tetlegesen bántalmazták és végül is arra kényszerítették, hogy a belépési nyilatkozatot aláírja. Az egyik népnevelő, B. P., nevezett orrát megcsavarta annyira, hogy látható sérülést idézett elő az orrán. Emellett még az illetőt padlóra tett pénzen az ujjá rajtatartásával körben járkáltatták. Körülbelül 3 órai ilyenfajta foglalkozás után 2 népnevelő kíséretében az illetőt hazaengedték. K. Á. J. dolgozóparaszt másnap orvosi látelleletet vetetett, amit a felesége által írt levélhez mellékelten a Központi Bizottsághoz juttatott el. Az esetről a Járási Pártbizottság titkára karácsony és újév közötti napokban szerzett tudomást, amikor ő a vizsgálatot megindította. A Megyei Pártbizottság január 3-án szerzett az esetről tudomást és a járási pártbizottság által megállapított vizsgálat alapján utasította a Járási Pártbizottságot, hogy indítsanak fegyelmi eljárást a népnevelőkkel szemben és többet ezeket a népnevelőket tsz-fejlesztésre küldeni nem szabad. A járási fegyelmi bizottság a vizsgálatot meg is indította és meghozta javaslatát. A Megyei Pártbizottság részéről megindított vizsgálat során megállapítottuk, hogy a népnevelők a párt politikájával ellentétes, megengedhetetlen bánásmódban részesítették K. Á. J. dolgozóparasztot, még akkor is, ha az illető szemben állt a tsz-mozgalommal és az ellenforradalom alatt

hözöngött. Véleményünk szerint ezzel a módszerrel súlyos károkat okoztak Pétervásárán a tsz-mozgalom továbbfejlesztése ügyének. Azóta is e községekben a fejlesztés munkálatai nehézségekbe ütköznek. A vizsgálat során minden írásszakértő bevonása nélkül is megállapítottuk, hogy a belépési nyilatkozat aláírása nem egyezik K. Á. J aláírásával. Ezért mi K. Á. J-nek megmondottuk, hogy nem tekintjük őt tsz-tagnak. K. Á. J., illetve felesége, miután közöltük velük, hogy nem tekintjük tsz-tagnak, megnyugodott, s azzal egyetértettek, hogy az illetőket pártvonalon felelősségre vonjuk és egyéb eljárást nem akarnak a nevezett elvtársak ellen indítani. Tekintettel az ügy súlyosságára a Megyei Párt Végrehajtó Bizottság részéről nem értettünk egyet a járási pártbizottság fegyelmi bizottságának javaslatával. Ugyanis a fegyelmi bizottság 4 elvtársnak megrovás, 2 elvtársnak pedig dorgálás pártbüntetést javasolt. Ehelyett a Megyei Párt Végrehajtó Bizottság részéről azt javasoltuk a járási Párt VB-nek, hogy S. J. és B. P. elvtársakat zárja ki a pártból, V. L., Ö. B. elvtársakat szigorú megrovásban, S. J. és F. Gy. elvtársakat pedig megrovásban részesítse. A Megyei Párt Végrehajtó Bizottság javaslatával a járási Párt VB január 13-i ülésén egyetértett és határozattá emelte a megyei Párt VB. által tett javaslatokat.

(Heves Megyei Levéltár, MSZMP 22. f. 14. f. cs. 27. ő. e. A kollektivizálás során tapasztalt túlkapások. 25/1 /BJ/GI.)

12. Bárányos József Budapestről jelentést kér Putnoki Lászlótól, a Heves Megyei MSZMP-titkárától a gyöngyöshalászi „tsz-szervezésről”. Budapest, 1960. d. n.

V. N. J., a Központi Fizikai Kutató Intézet dolgozója a tsz-szervezéssel kapcsolatban az alábbi bejelentést juttatta el osztályunkra: „Gyöngyöshalász (Heves m.) személyesen voltam lent és beszéltem dolgozó parasztokkal. A tsz-be való szervezés szintén nyomással történt, a szervezés ideje alatt állandóan rendőrautó cirkált a faluban. A beszervezett tsz-tagok nem akartak menni dolgozni, rendőrök szedték össze őket, több férfit összeverték. Jelenleg olyan hangulat van, hogy „elvették a földem, csináljanak vele, amit akarnak, dolgozni nem megyek.” Kérjük, légy szíves a fent jelzett bejelentéseket megvizsgálni, s osztályunkat a vizsgálat eredményéről tájékoztatni.

(Heves Megyei Levéltár, MSZMP 22. f. 14. f. cs. 27. ő. e. A kollektivizálás során tapasztalt túlkapások. 10/214/3.)

13. A Legfőbb Ügyészség beszámolója az MSZMP KB Mezőgazdasági Osztályának a „földfelajánlásokról”. Budapest, 1959. május 27.

A Legfőbb Ügyészség 00–160/1959. sz. utasítása folytán a megyei ügyészségek folyó év április 25-től május 16-ig szigorúan bizalmas tájékoztató jellegű

vizsgálatot folytattak le az 1959. évben tapasztalt földfelajánlások mértékére és körülményeire nézve. E vizsgálat eredményét az alábbiakban közlöm: I. A földfelajánlások mértéke 1959. január 1-től május 15-ig. Az állam részére felajánlott ingatlanok pontos területét nem lehetett megállapítani, mert a községi tanácsok az adatokat felettes szerveiknek nem jelentették. A rendelkezésre álló nem teljes adatok szerint országosan körülbelül 12418 kat. hold földet ajánlottak fel. A felajánlások megyénkénti megoszlása a következő. Szabolcs: 6 hold (2 személy); Borsod: ismeretlen, szórványos; Békés: 56 hold; Csongrád: 1122 hold; Győr: ismeretlen szórványos; Heves: 30 hold; Hajdú: 355 hold, rendezetlen adatok szerint; Bács-Kiskun: 564 hold; Komárom: 60 kat. hold; Fejér: 4000 hold, egyáltalán nem pontos adatok szerint; Veszprém: 600 hold, nem pontos adatok szerint; Vas: 40 hold; Nógrád: 6 hold; Zala: 77 hold; Tolna: 255 hold; Somogy: 507 hold; Pest: 250 hold nem pontos adatok szerint; Szolnok: 2500 hold nem pontos adatok szerint; Baranya: 1990 hold. Összesen körülbelül 12418 kat. hold.

A fenti adatok szerint nagyobb területű ingatlanokat elsősorban azokban a megyékben ajánlottak fel, ahol a termelészövetkezeti mozgalom erőteljes fejlődésnek indult.

A földfelajánlásokra általában a földrendezésekkel kapcsolatban került sor, Bács-Kiskun, Zala, különösen pedig Borsod megyében azonban a földrendezés-től függetlenül is történtek felajánlások. Győr és Veszprém megyékben a felajánlások nagyobb része nem az állam, hanem a termelészövetkezetek részére történt meg annak tisztázása nélkül, hogy a felajánlóknak mi volt a szándéka: a termelészövetkezeteknek haszonbérbe kívánták-e felajánlani az ingatlanokat, vagy pedig az állam részére tulajdonul. Egyben ez az oka annak is, hogy a felajánlott ingatlanok területére vonatkozó adatok e két megyében teljesen pontatlanok, Győr megyében pedig még hozzávetőlegesen sem állapíthatók meg.

II. A felajánlások módja. A felajánlott ingatlanokat a tanácsi szervek az esetek nagy részében ellenérték fizetése nélkül fogadták el, mert Győr, Szolnok, Zala, Bács-Kiskun, Borsod és Baranya megyékben a felajánlások ingyenesen történtek. Hajdú-Bihar, Pest, Nógrád, Tolna, Komárom, Csongrád, Vas, Fejér és Somogy megyékben azonban az elfogadásáról szóló határozatban megállapítják a felajánlott ingatlanok ellenértékét. Az adatok szerint az érdekelt személyek tájékoztatlanok, az ellenértékre vonatkozó igényük tekintetében, amiről az eljáró hatóságok sem világosítják fel őket. Az ügyészek által meghallgatott személyek legnagyobb része úgy tudta, hogy a termelészövetkezet részére adta át földjét, és ez csak ingyenesen történhet. A Baranya megyei főügyészség jelentése szerint a földművelésügyi minisztérium Fenyvesi nevű instruktora a földrendezési előadót akként tájékoztatta, hogy a felajánlásokat nem az 1956: 15. sz. tvr. 17. §. (3) bekezdése szerint, hanem kizárólag ellenérték megállapítása nélkül lehet elfogadni. Veszprém megyében a gyakorlat nem egységes: a zirci járási mezőgazdasági osztály nem kíván ingyenesen felajánlott földet elfogadni, a devecseri, pápai és veszprémi járásban azonban a felajánlók túlnyomó többsége ellenérték nélkül ajánlja fel ingatlanát. Ebben valószínűleg befolyásolja őket a mellékelt 1. alatti

jegyzőkönyv-blankette, amely szerint ingatlanait „felajánlja abból a célból, hogy azt betagosíthassák ellenszolgáltatás nélkül.” Szolnok, Hajdú és Pest megyékben nagyobb mértékű felajánlás történt.

III. A felajánlók személyi összetétele. A felajánlók általában nem mezőgazdasági foglalkozásúak, kisebb részük pedig idős, munkaképtelen paraszt. Például Szolnok megyében a felajánlók közül a mezőgazdasági foglalkozásúak aránya csupán 1–2%, Zala, Fejér, Csongrád, Bács-Kiskun megyék egyes községeiben (például Sárkeresztúr, Fábiansebestyén, Nagymágócs, Nagytóke, Cserebökény községekben) azonban ez az arány megközelíti az 50%-ot is.

IV. A földfelajánlások okai. A földfelajánlások főbb okai: Az ipar felé való áramlás, a föld és a lakóhely közötti nagy távolság, földműves foglalkozásúaknál öregség, betegség, továbbá a Párt politikájával össze nem egyeztethető módszerek alkalmazása. Somogy és Baranya megyékben a fiatalok részéről ismét észlelhető a város, az ipar felé való áramlás. Továbbá: a korábbi években sok parasztcsalád fiatalabb tagjai kiváltak a földművelésből és az ipar területére mentek át, a földművelésben maradt szülők most már kezdenek elöregedni, nem bírnak a földdel és felajánlják azt. Fokozza a felajánlási tendenciát az a körülmény, hogy az idősebb parasztok általában nincsenek tisztában azzal, hogy ingatlanukat a termelősövetkezetek részére is haszonbérbe lehet adni, magánszemélyek részére való haszonbérbeadás lehetősége pedig éppen a termelősövetkezeti mozgalom erősödése folytán csökkent. A Baranya megyei főügyész jelentése szerint a földhöz való ragaszkodás – elsősorban a juttatottak körében – ismét csökken. A Párt politikájával össze nem egyeztethető módszerek a következőkben jelentkeznek: Bács-Kiskun, Borsod, Csongrád és Győr megyékben – gyakran a földrendezésektől függetlenül is – akciót indítottak a földfelajánlások érdekében elsősorban a „kétlakiak” irányában. Szolnok megyében a tavaszi szövetkezet szervezés és a földrendezés során a földtulajdonosoknak olyan felvilágosítást adtak, hogy aki nem lép be a termelősövetkezetbe és földje a tsz-táblába esik, csereingatlant kizárólag távolabbi határrészen kaphat. Baranya megyében idős, beteg emberek részére a tsz-táblába esett ingatlanuk helyett általában a községtől legtávolabbi eső helyen vagy a legrosszabb földből jelöltek ki csereingatlant. Fejér megyében a földrendezés során egyes személyeket kifejezetten hátrányos helyzetbe igyekeztek hozni akként, hogy a tsz-táblába nem eső földterületből is kimozdították őket és csereingatlant jelöltek ki számukra azzal az indoklással, hogy általános földrendezésbe minden földterület bevonható. Az ennek folytán történt felajánlásokat minden esetben szívesen elfogadták, mert a termelősövetkezet részéről több községben valóságos harc folyt, minél nagyobb földterület megszerzéséért. Több helyen tapasztalható olyan irányú kifejezett törekvés, hogy a nem földműves foglalkozásúak ajánlják fel ingatlanukat. Balatonfüred községben és környékén a helyi szervek arra törekszenek, hogy a kétlakiak, vagy egyéb nem földműves foglalkozásúak adják bérbe, vagy ajánlják fel földjüket a balatonarácsi szövetkezetnek. A Szövetkezetnek ugyanis nincs elegendő földje, ugyanakkor az egész terület nagy része házakkal, villákkal van beépítve, ezért nem tagosítható.

Szolnok megyében a szervezés időszakában meggyeszerzte tapasztalható volt olyan álláspont, hogy a szervezést erélyesebb módszerekkel kell folytatni. Ennek jegyében egyes szervezők olyan híreket terjesztettek, hogy akik nem földműveléssel foglalkoznak és termelőszövetkezetbe nem lépnek be, vagy földjüket nem ajánlják fel, munkahelyüket nem tarthatják meg. Később a megyei pártbizottság ezek ellen a módszerek ellen fellépett.

Bács-Kiskun megyében a bajai járásban egyes községekben kifejezetten intézkedéseket tettek „a kétlakiság felszámolása” jegyében. A járási szervektől kiindult elgondolás nyomán nyíltan hangoztatták, hogy a kétlakiaknak választaniuk kell, vagy állásuk megtartása, és a föld felajánlása, vagy állásukról való lemondás és a mezőgazdaságba való visszatérés között.

Kecskemét város határában az Aranykalász termelőszövetkezet a környékén lévő mintegy 40 kat. hold magánszemélyek tulajdonában lévő ingatlant felszántatott a gépállomással azon a címen, hogy a tulajdonosok városban lakó személyek, tehát úgyis fel kell ajánlaniuk ingatlanukat. Ezt az akciót a megyei tanács leállította és az eredeti állapot visszaállítását elrendelte. Csongrád megyében a kétlakiak inkább a felajánlást választották, minthogy nagy távolságban igen gyenge minőségű földet kapjanak. D. T. I-t (Szentes, Honvéd utca 56.) és H. L. (Hódmezővásárhely, Sztálingrádi út 4. szám) a tanácshoz beidéztek és közölték velük, hogy földjüket betagosítják, csereingatlant nem kapnak, ezért ajánlják fel ingatlanukat. Ennek hatására felajánlották. A Hódmezővásárhelyi Kertészeti Vállalatnál alkalmazott F. J-t (Hódmezővásárhely, Szabadság tér 40.) a vállalat igazgatója azzal agitálta a szövetkezetbe való belépésre, hogy a kettősséget meg kell szüntetni; vagy a munkaviszonyát szünteti meg, vagy felajánlja a Nagymágócsi községben lévő földjét. Feleségét ugyanezzel a céllal a nagymágócsi községi tanácshoz beidéztek. 8 kat. földjét „hasznosítás végett” ajánlotta fel, s csak később értesült arról, hogy földjét állami tulajdonba vették. Eredeti elgondolása az volt, hogy földjét a tsz átmenetileg használja, majd ő felgyógyulása után a földjével belép a szövetkezetbe. S. J. mosonszentjánosi kovácsmesterrel (Győr m.) folyó év elején a szövetkezetszervezés során közölték, hogy 1200 négyszögöl földjét fel kell ajánlania, mivel nem mezőgazdasági foglalkozású személynek földje nem lehet. Több hétig tartó huzavona és csaknem tettlegességig fajuló viták után végül is ingatlanát felajánlotta. Szintén Győr megyében néhány esetben előfordult az is, hogy egy-egy gyári munkás, vagy kisipari szövetkezeti dolgozó fel nem ajánlott földjét is szövetkezeti táblához csatolták a földrendezés során, amiről az érdekelteket általában nem értesítették. Legsúlyosabb törvénysértések Borsod megyében, a mezőcsáti járásban Tiszababolna községben állapíthatók meg. Ez év március és április havában a tsz vezetősége és a községi tanács elnöke, valamint gazdasági felügyelője a fennálló jogszabályokkal ellentétesen tagosítást hajtott végre. Ennek során az érintett kívülálló személyeket egyéni beszélgetésre hívták be, részben a községi tanácshoz, részben a tsz irodájára és igyekeztek rábírní őket arra, hogy földjeikről nagyságra való tekintet nélkül mondjanak le. Az átadott területekért családonként 1–1 kat. hold földet ajánlottak cserébe „háztáji föld”

céljára. Előre elkészített írásbeli nyilatkozatot íratnak alá. (A nyomtatvány másolatban 2. alatt mellékelve.) Az érdekeltek közül ezt a cserét többen nem fogadták el és emiatt a községben zúgolódás tapasztalható. K. M. tiszabólnai lakos, gépállomási dolgozótól ilyen módon 3 kat. hold 400 négyszögöl földet vettek el, amely helyett 1 kat. hold vadvizes területet akarnak adni. Feleségével szemben Gulyás János gazdasági felügyelő azzal érvelt, hogy „férjedet mi tartjuk a gépállomáson, ott nagy a jövedelme, minnek neki több föld.” Hasonló törvénytörtő eljárásra még további példákat is lehetne felhozni.

A felsorolt esetek azt tanúsítják, hogy a „kétlakiak” problémája országos rendezést kíván. Véleményünk szerint helyes eljárás lenne, ha a földdel rendelkező, de az iparban dolgozó családfő feleségét felvennék a termelőszövetkezetbe. Így a „kétlakiak” mezőgazdasági ingatlanai a termelőszövetkezet közös használatába kerülnének s az önálló foglalkozással eddig nem rendelkező asszonyok a termelőszövetkezetekben dolgoznának. Ez a megoldás biztosítaná továbbra is a nők számára a megfelelő munkalehetőséget, mert korábban a kérdéses ingatlanokon a mezőgazdasági munka nagy részét amúgy is ők végezték. Ha viszont a tendencia továbbra is a „kétlakiak” földjeinek az állam számára való felajánlata maradna, a feleségek kiesnének a termelőmunkából, ami a nők egyenjogúsága szempontjából sem látszik kívánatosnak.

Végül számolni kell olyan esetekkel is, hogy a földrendezések során egyesek elhagyják földjeiket anélkül, hogy azokat az államnak felajánlanák, a termelőszövetkezetnek haszonbérbe adnák s további megműveléséről gondoskodnának. Nyilvánvaló, hogy az ilyen ingatlanoknak megműveletlenül hagyása nem kívánatos s további kezelésük intézményes rendezést igényel. Véleményünk szerint akár a földrendezésről szóló tvr. most kidolgozás alatt álló végrehajtási rendeletében, vagy esetleg külön jogszabályban gondoskodni kellene arról, hogy az ilyen elhagyott ingatlanokat a termelőszövetkezetek kényszerhaszonbérlet útján hasznosíthassák és szó lehet a kérdéses ingatlanok állami tulajdonba vételéről. (MOL, M-KS MSZMP Mezőgazdasági Osztály, 288. f. 28. 1959. 9.ő. e. 00–160/1959. 111–119.)

14. Nyíri Béla főelőadó jelentése az MSZMP KB Mezőgazdasági Osztályának az 1959. július 28. és 31. közötti Heves és Szolnok megyei helyszíni ellenőrzésről. Budapest, 1959. augusztus 1.

Heves megye: A megye területén ez idő szerint 13 községben folyik földrendezési eljárás. Az ellenőrzés során megállapítható volt, hogy több községben a munka elhúzódott. Ennek egyik oka az, hogy a földrendezés beindításának időpontjától a járási és a községi tanácsok és nem utolsósorban az új tsz-ek vezetői nem adták meg a kellő segítséget a földrendezési bizottságnak, amelyek a munka meggyorsításához és zavartalan lefolytatásához szükségesek lettek volna. Például Nagyfüged, Füzesabony, Adács, Karácsond stb. községekben a számbavételhez

a kiértékeléseket a tsz-tagok és az egyénileg dolgozók részére csak többszöri felszólításra voltak hajlandók kikézbessítetni. Előfordult az is, hogy Tarnaméra községben a K. T. du. 17 órakor lezárta a Tanácsház épületét, s ennek következtében a földnyilvántartók nem tudtak nyújtott munkaidővel dolgozni. Több községben a községi tanácsok – Nagyfüged, Adács stb. – vezetői felületes munkával, rosszul állították össze az egyéni tömbökbe történő behelyezéseket célzó javaslatot, ebből adódtak olyan esetek, hogy a kisemberek kis területtel rosszabb minőségű ingatlant kaptak, mint a nagyobb területtel rendelkezők (például Egerszalók).

Általában a községi tanácsok kevés politikai munkát fordítottak arra, hogy a földrendezés ideje alatt a számbavételhez a tsz-tagok és egyénileg dolgozók a területeik egyeztetése végett a földrendező bizottságnál megjelenjenek. Így fordult elő az, hogy Erdőtelek községben 60%, Kál községben 70%, Heves községben pedig 40%-át kellett a területeknek hivatalból számba venni.

A földrendezés egyik leg súlypontosabb feladata az elhelyezkedési tárgyalás. Ennek ellenére sem fordítottak erre megfelelő gondot a járási tanácsok. Például Atkár, Visznek, Erk és Kömlő községekben az elhelyezkedési tárgyaláson a járási tanács nem képviseltette magát. Adács községben pedig 1 hétig húzódott el az elhelyezkedési tárgyalás, annak ellenére, hogy a földrendező bizottság kérte a járási tanács segítségét. Végül a megyei mezőgazdasági osztálynak kellett a vitát Adács és Visznek községekben igazságosan eldönteni. Több községben komoly mértékben akadályozta a földrendezés végrehajtását az, hogy az új tsz-elnökök többszöri felszólítás ellenére sem voltak hajlandók megjelenni az elhelyezkedési tárgyaláson. Például Karácsond községben négy esetben kellett megismételni az elhelyezkedési tárgyalást. Erdőtelek községben pedig, amikor az Ezüstkalász tsz elnöke többszöri meghívás ellenére sem jelent meg az elhelyezkedési tárgyaláson, rendőrségi gépkocsival vitték be a községi tanácshoz, aki az elhelyezkedési tárgyalás után nem volt hajlandó aláírni a földrendezési javaslatot. Általában az a tapasztalat, hogy a járási és községi tanácsok igyekeznek betartani a törvényes rendelkezéseket. Azonban Erdőtelek és Egerszalók községekben az 1959. évi 24. sz. tvr-ben foglaltak ellenére az egyénileg gazdálkodók csereingatlanait a szomszédos községek határában akarták kiadni. Önkéntes földcsere a megye területén 1959. év július hó 4. óta nem történt. Ezzel kapcsolatban nincs semmi kezdeményezés még ott sem, ahol például – Egerszalók és Istenmezeje községekben – csak önkéntes földcserevel lehetne megoldani a tsz-ek nagyüzemi gazdálkodásának feltételét, mivel folyó évben részleges tagosításra nincs lehetőség. Jellemző a megyére az, hogy 1957. év óta összesen mintegy 1500 kat. holdat cseréltek ki csak. Felajánlás a földrendezési eljárások alatt – 62 községben – igen kevés volt. Mindössze 130 kat. hold felajánlás történt meg. Ebből az ipari munkások és bányászok felajánlását körülbelül 60 kat. holdat elfogadták. A földműveléssel élethivatásszerűen foglalkozók felajánlását, körülbelül pedig (70 kat. hold) elutasították.

Az esetek többségében az ősszel induló tsz-ek tagsága és vezetősége igen passzív. Nem segítették a földrendezés munkáját. Nem tartanak közgyűléseket, vezetőségi ülést stb. Egyes helyeken igen nehezen indul be a közös takarmányalap

és vetőmag biztosítása. A gépállomásokkal nem hajlandók a szerződést megkötni (Erdőtelek, Szihalom). Ott pedig, ahol komoly politikai munka van, még az eljárás alatt is, mint Maklár, Karácsond, Gyöngyöshalász községekben a közös tevékenységet – a korábbi nehézségeket kiküszöbölve megkezdtek. (Takarmányalap és vetőmagszükséglet biztosítása, szerződések megkötése a gépállomásokkal, hitelkérés stb.) A megyei földrendező tájékoztatása szerint nehézségek vannak az egyéniek részére biztosított csereingatlanok átvételét illetően is. Például ez idő szerint mintegy 300 kat. hold szőlő csereingatlant nem vettek át az egyéniek. A szántó csereingatlant is csak részben veszik át. Az érdekeltek 70%-a meg sem jelenik a birtokbaadáson. 30%, ha megjelenik is, a csereingatlan átvételét nem írja alá. Az érdekeltek egy részével az illetékesek beszéltek. A beszélgetés során az derült ki, hogy a csereingatlan minősége vagy távolsága miatt nem hajlandók átvenni. Az igazság azonban az, hogy ragaszkodnak régi tulajdonukhoz, amit igazol az is, hogy közhírré lett téve az, hogy a táblába került ingatlanokon semmiféle munkát ne végezzenek, az egyéniek több helyen másodvetést csináltak. Egyes községekben a földrendező bizottságok felületes munkája következtében az egyéniek hangulata nem kielégítő. Például Karácsond községben 15 személy a táblába esett szőlőingatlanért szántó csereingatlant kapott akkor, amikor még jelenleg is van szőlő. Vagy több személy nem kapott csereingatlant. Azonkívül a helyén maradás elvét – az egyéni tömbön belül – nem alkalmazták. A hibák kiküszöbölése végett a megyei mezőgazdasági osztályon a szükséges intézkedést megtettem. Heréd községben pedig az egyéniek hiányos kimutatása miatt komoly zavar keletkezett (300 fő tüntetett). Itt ugyanis azt történt, hogy hangos híradó útján közhírré tették, hogy a helyi vb-elnök rokonai (apa, após, sógor) a tsz-be beléptek és a birtokbaadáson kiderült, hogy ezek részére az egyéni tömbben csereingatlant biztosítottak. A megyei párt és tanácsi szervek a helyszínen azonnal intézkedtek és a nyugalom helyreállt.

Szolnok megye: A megye területén ez idő szerint a földrendezés Jászkálhalmá, Jánoshida, Tiszasas, Tizsakürt, Tizsaug, Újszász, Nagykörű és Zagyvarékas községekben és Karcag, Kisújszállás, Mezőtúr, Túrkeve és Jászberény városokban folyamatban van. A megye területén több községben olyan megnyilvánulások voltak az őszi kezdésre belépett tagok részéről (Zagyvarékas, Mezősas, Tizsaug), hogy a közös munkát nem hajlandók megkezdeni, a földjüket ne vonják be a tsz-táblába. Ez különösen komoly formában Zagyvarékas községben nyilvánult meg, ahol 230 fő írásban is bejelentette a kilépését. Mindhárom községben az illetékesek a nyugtalanságot, illetve az ellenséges megnyilvánulást azóta levezették. A megye területén folyamatban levő földrendezések igen vontatottan folynak. Például Rákóczi falva és Újszász községekben már 3 hónapja dolgoznak, de még most sincs befejezve. Az elhúzódnak az oka az, hogy időközben a járási, illetve városi párt és tanácsi szervek a fejlesztést újra beindították arra hivatkozva, hogy még sok az egyéni. Például Jászberény városban, ahol már 10 napja jóváhagyott elhelyezkedési terv van és csak az egyéni tömbök helyszínelése van hátra, az illetékesek az eljárást „pár hétre” felfüggesztették. Vagy Újszász községben

a községi tanács a járási tanácselnök utasítása következtében azt követelte, hogy a műszak az egyéni területének csak a kereteit jelölje meg és a behelyezéseket majd a községi tanács végzi el. Ugyanis itt azt akarják, hogy a számbavétel lezárása után beléptek területei és a felajánlott, valamint a tsz által haszonbérbe vett területek az egyéni tömbben egy darabban legyenek. Azonkívül Tiszaföldvár községben, ahol még áprilisban befejeződött az eljárás, önkéntes földcsere útján össze akarják hozni azokat a területeket, amelyek vagy a számbavétel lezárása után, vagy pedig felajánlás vagy haszonbérbeadás útján kerültek a tsz-ek kezelésébe. Ezzel kapcsolatban Tiszaföldvár községben nyugtalanság van azért, mert az alig 2 hónapja megkapott csereingatlant ki akarják cserélni. A fenti esetek kiküszöbölése érdekében Nádas elvtárrsal együtt úgy a megyei pártbizottságnál, mint a járási tanács vb-elnökénél eljártam.

A megye területén 58 községben hajtottak végre földcsereket 4303 kat. hold területre 1958. végéig. A földcsereket részben egyéni és termelőszövetkezetek között, részben pedig állami tartalékot elcserélő községi tanács és termelőszövetkezetek között. Az 1958. év végi és 1959. kezdetén történt nagyarányú fejlődés következtében a továbbiakban önkéntes földcsere vonatkozó adatok nincsenek. A megye területén 3 községben és pedig Csépa, Cserkeszőlő és Cibakháza községekben nincsenek meg a földrendezés előfeltételei. A politikai munka nagyobb erővel a kunszentmártoni járásra van irányítva, tekintettel arra, hogy Szelevény és Tiszásas községekben a tavasszal belépett, de ősszel kezdő tsz-tagok közül nagyobb számban kérelmeket adtak be a községi tanácshoz, hogy kilépnek a tsz-ből és adják vissza a földjeiket, mert továbbra is egyéni akarnak maradni. A gépállomások a tsz-ek részére kialakított táblákon a termés betakarítása után a gépi munkát megkezdik.

A szórványosan előforduló nehézségek ellenére az új termelőszövetkezetek, az ősszel indulók is a részükre kialakított területeken a tarlóhántási és másodvetési munkálatokat olyan mértékben végzik el, amilyen mértékben a behordás engedi. A trágyázás a behordási munkák miatt egyelőre nem megy. Az egyéni részére a birtokbaadások a most folyamatban lévő földrendezett községekben a kitérés után történnek. 20 községben és 1 városban pedig utólag történnek meg a birtokbaadások a tsz-ek kivételével, tekintettel arra, hogy ezeken a helyeken az elhelyezkedési tárgyalás után a végrehajtó közegek a munkát a megyei tanács utasítása értelmében felfüggesztették. A kibírók és bebírók kérdésében nagyobb nehézségek nem mutatkoztak sem Heves, sem Szolnok megyében, mert a bebírók részére – ha földjeiket nem tudják kicserélni – a község határában a szomszédos községhez közel, vagy ezzel összefüggően adják ki részükre a csereingatlant. A felajánlás Szolnok megye területén nagyobb arányban a nem élethivatásszerűen földműveléssel foglalkozók részéről történt. Az élethivatásszerűen földműveléssel foglalkozók jelentős része inkább haszonbérletbe kívánja adni a földjét a tsz-eknek. Ez különösen Jászberény városnál mutatkozik meg, ahol a kétlakiak felajánlott területe 33 (harminchárom) öltől 1100 ölig terjed, amíg a haszonbérbeadók területe 2 kat. holdtól 25 kat. holdig terjed. Az olyan tsz-tagoknál,

akiknek a tsz-be bevitt földjében szőlő vagy gyümölcsös volt, azoknak a háztáji területet szőlőből és gyümölcsösből adják ki, még akkor is, ha azok az egyéniék részére kialakított táblában vannak. Például Nagykörű, Rákóczi falva.

A földrendezések során Martfű, Kőtelek, Mezőhék és Jászárokszállás községekben voltak viták az állami gazdaságok, erdőgazdaság és a tsz-ek között. Ezek a viták az eljárás folyamán mindenütt rendeződtek. Az állami gazdaságok és a tsz-ek közötti épületátadásokkal kapcsolatban minden esetben a Földművelési Minisztérium 18/8/1959. sz. utasítása szerint jártak el. A két agrármérnöki állás ügy Heves, mint Szolnok megyében ez idő szerint betöltetlen. Részleges tagosításra Heves megyében 2 községben (Istenmezeje, Egerszólát) számítottak. Szolnok megyében pedig egy községben sem kívánnak részleges tagosítást lefolytatni. A tapasztalat szerint mindkét megyében az új termelőszövetkezetek jelentős része rétegenként alakult meg. Például a középparasztok, külön a földhözjuttatottak és kisparasztok külön alakultak meg.

(MOL, M-KS MSZMP Mezőgazdasági Osztály, 288. f. 28. 1959. 9. ő. e. 163–166.)

15. N. L. „tsz-ellenes izgatási” perének dokumentuma. 1960.

Mi atyánk Hruscsov, ki ülsz a Kremlben. Oh, hogy örülünk néked, hogy bevettél bennünket a T.sz-be. Az Elnök, a könyvelő, az írnök az irodában. Az agrónómus, a brigádvezető egy-két Párttaggal a kocsmában. A fiatalok a Gyárban, a lányok az állami gazdaságban. A csósz kint a határban vigyáz a répa kupakjára vagy a kukoricára, hogy ne kerüljön a háztáji portára.

Többi tag is kint van a határban de nagy tarisznya lóg a nyakába és nagy lófasz a pocsájába.

Ha van ki okuljon, vagy tanuljon belőle, az egy-kettőre változtasson azon. Te büszke T.sz-tag, ki minden nap loholva jársz a munkába, nehogy szegényt hozz a brigádra. Töröd magad, melózol estélig, pedig így sem elég, úgymint kevés a munkaegység. De, ha nem tetszene talán, nehogy próbálj szólni, mert a fejesek ki fognak nyírni. De ezen ne nagyon búsulj, van még számodra hely ott, ahol nem egységre mérik a kaját. Hogy mi ez a szép és jó, nem is olyan talány, ez bizony a Fogház. Ott mindenki egyformán béget, hogy vajon mit is döntenek tengerentúl az Enszben. Ettől várják a megváltást, a T.sz-véget, ennek minden csóró parasztok örülnének. Hogy nem így lesz, az bizony csak rajtunk múlik, miért nem fognak össze, hogy ne száguldhasson a Holdba több Szputnyik. Ha nem jön semmi változás végbe, akkor mindnyájan nyugodjunk bele szépen. Így kell nekünk, hadd pusztuljunk valahányan éhen.

(Békés Megyei Levéltár, Megyei Bíróság, 902/1960. Vizsgálati dosszié, A1.sz. (A vizsgálat alatti fogvatartást elégséges büntetésnek nyilvánítva, a börtönbüntetését 1961. január 20-án három évre felfüggesztették.))